

Problemer og udveje i dansk ledsætningsklassifikation

Mortensen, Sune Sønderberg

Published in:
Ny forskning i grammatik

Publication date:
2011

Citation for published version (APA):
Mortensen, S. S. (2011). Problemer og udveje i dansk ledsætningsklassifikation. *Ny forskning i grammatik*, 18, 225-248.

Problemer og udveje i dansk ledsætningsklassifikation

Sune Sønderberg Mortensen

1. Indledning

Dansk ledsætningsgrammatik har de senere år haft opmærksomhed på bl.a. ledsætningers ledstilling (fx E.S.Jensen 1994; I.L.Pedersen 1996; Heltoft 1999; Gregersen & Pedersen 2000; Vikner 2005; K.M. Pedersen 2009; T.J.Jensen denne udgivelse) og deres hierarkiske status i forhold til matrixsætningen (fx Heltoft 1990; A.Jensen 2003; Boye & Harder 2007). Selve kriterierne for klassifikationen af ledsætninger, der bl.a. er forudsætning for diskussioner som de ovennævnte, har imidlertid ikke haft stor fokus. En vigtig undtagelse er Erik Hansens indflydelsesrige fremstilling "Kriterier for inddeling af ledsætninger" (Hansen 1998) – en videreudvikling af en tankegang fra Diderichsen (Diderichsen 1946) – som i dag kan siges at repræsentere state-of-the-art inden for funktionelt orienteret dansk ledsætningsklassifikation.

I det følgende argumenterer jeg for at Hansens Diderichsen-inspirerede klassifikationssystem er grundlæggende problematisk, og at man ud fra en Ockhams ragekniv-betragtning kan sætte spørgsmålstejn ved dets berettigelse. På den baggrund argumenterer jeg sluttelig for at der er brug for en alternativ klassifikationstilgang inden for rammerne af bl.a. Dansk Funktionel Lingvistik (DFL) (fx Engberg-Pedersen *et al.* 1996; Jakobsen 1996; Engberg-Pedersen *et al.* 2005; Hansen & Heltoft *under udg.*). Dette arbejde er del af mit ph.d.-projekt, *Klassifikation af ledsætninger i dansk*.

2. Ledsætningsinddeling i dansk grammatiktradition

2.1. Inddeling efter syntaktisk funktion

I de fleste grammatiske fremstillinger af ledsætninger i dansk optræder en inddeling i **nominale** (også kaldet substantiviske, navneagtige o.a.), **at-**

tributive (også kaldet adjektiviske, tillægsagtige o.a.) og **adverbielle** (også kaldet biordsagtige o.a.) ledsætninger¹ (Wiwel 1901; Mikkelsen 1911; Aa.Hansen 1967c; E.Hansen 1977; Togeby 2003; Becker-Christensen 2010; Hansen & Heltoft *under udg.*), baseret på hvilken slags syntaktisk funktion ledsætningen har i matrixsætningen, fx:

Nominale ledsætninger:

- (1) Jeg tror **at hun er rejst**
[direkte objekt, dvs. nominal ledsætning]
- (2) **Om hun er rejst**, er svært at sige
[subjekt, dvs. nominal ledsætning]

Attributive ledsætninger:

- (3) Jeg har taget nogle penge **som lå i skuffen**
[adled til *penge*, dvs. attributiv ledsætning]
- (4) Jeg har den antagelse **at hun er rejst**
[adled til *antagelse*, dvs. attributiv ledsætning]

Adverbielle ledsætninger:

- (5) Hun rejste **fordi hun vil starte forfra**
[frit adverbial, dvs. adverbial ledsætning]
- (6) Hun rejste **da hun ikke kunne klare mere**
[frit adverbial, dvs. adverbial ledsætning]

Indgående diskussion, definition og afgrænsning af de tre kategorier ses sjældent, da der er tale om en traditionel og ukontroversiel inddelingspraksis, som i øvrigt bygger på klassisk latinsk grammatik og ses i beslægtede varianter og terminologiske afskygninger i megen nordisk og international grammatik (fx Givón 1984; Quirk *et al.* 1985; Dik & Hengeveld 1997; Faarlund *et al.* 1997; Van Valin & La Polla 1997; Teleman *et al.* 1999; Hengeveld & Mackenzie 2008). Dette klassifikationssystem – i traditionel dansk aftapning – kalder jeg for nemheds skyld NAA-systemet². NAA-systemet er et centralt redskab til at analysere ledsætninger i deres syntaktiske kontekst, men det fortæller ikke meget om ledsætningernes egne egenskaber: Betegnelserne nominal,

1. Jeg bruger termene nominale, attributive og adverbielle ledsætninger.

2. Baseret på forbogstaverne i de tre typers navne.

attributiv og adverbial er blot konstateringer af hvilken slags syntaktisk funktion ledsætningen har i den givne matrixsætning. At de syntaktiske funktioner ofte samtidig bruges som navne på ledsætningstyperne, er principielt udtryk for en sammenblanding af materiale og funktion – der ellers søges konsekvent adskilt i traditionel dansk grammatik (se fx Diderichsen 1946; Jakobsen 1996). Sammenblandingen viser sig fx når nominale ledsætninger løst karakteriseres som ledsætninger indledt af *at* og *om*, attributive som indledt af *som*, *der* og *hv*-pronominer og adverbialle ledsætninger som indledt af en række særlige konjunktioner, såsom *hvis*, *fordi*, *da*, *selvom*, *før*, *mens* osv. I de samme fremstillinger ses gerne mere eller mindre parentetiske anmærkninger om at ledfunktionerne faktisk også kan varetages af andre ledsætningstyper, fx:

Dog kan også andre bindeordsbisætninger end de med *at* og *om* stå substantivisk, f. eks. «køgekar til, *når* man holdt hvil» ... «den anden mulighed er, *hvis* det bliver regnvejr». (Wiwel 1901: 325)

Men der er ikke tale om en ubetydelig undtagelse fra reglen. Mange ledsætninger er netop kendetegnet ved stor syntaktisk versatilitet. Fx kan både *at*- og *om*-ledsætninger, der ofte behandles som kerneeksemplerne på nominale ledsætninger, fungere lige såvel attributivt og adverbialt som nominalt:

(7) Tror du at vi når toget ?	[nominal]
(8) Antagelsen at vi når toget , er ikke urimelig	[attributiv]
(9) Vi må hellere skynde os at vi når toget	[adverbial]
(10) Ved du om han kommer eller ej ?	[nominal]
(11) Spørgsmålet om han kommer eller ej ,
er svært at svare på	[attributiv]
(12) Jeg bliver væk om han kommer eller ej	[adverbial]

Ligeledes har mange ledsætninger der traditionelt ansues som adjektiviske eller adverbialle, også andre syntaktiske muligheder.³ At man ikke

3. Af samme grund er de udbredte betegnelser “substantivisk” og “adjektivisk” ledsætning misvisende, da de syner af at være materialebetegnelser. Det er grunden til at nominal, attributiv (og adverbial) ledsætning i mine øjne er de bedste betegnelser for det syntaktiske systems medlemmer.

kan slutte fra ledsætningsfunktion til ledsætningsmateriale og omvendt, er NAA-systemets indbyggede begrænsning.

2.2. *Inddeling efter semantik*

Ud over den syntaktiske inddeling ser man ofte især de adverbielle ledsætninger underinddelt efter deres logikosemantiske⁴ egenskaber på baggrund af de konjunktioner der indleder dem, fx i tids-, årsags-, indrømmelses-, betingelses- og følgeledsætninger (fx Mikkelsen 1911; Aa.Hansen 1967c; Togeby 2003). Abstraktion over og grænsedragning mellem disse betydningsforskelle er vanskeligt, og resultatet tangerer gerne mod en 1:1-inddeling hvor hver enkelt ledsætning konstituerer sin egen type. Den traditionelle grammatik savner altså et semantisk inddelingsgrundlag af mere abstrakt art, som giver et overskueligt antal grupper og en klarere adskillelse af dem.

2.3. *Inddeling efter (in)komplethed mv.*

Den traditionelle grammatiks NAA-system og diffuse semantiske klassifikationer suppleres i 1946 af et nyt klassifikationssystem præsenteret af Paul Diderichsen i *Elementær Dansk Grammatik* (Diderichsen 1946), hvor begreberne eksplikative og implikative ledsætninger introduceres:

Det afgørende for Bisætningernes Forbindelse med Oversætningen og deres Form ... er da, om de (1) nærmere "udfolder", hvad der ligger i et Begreb, som indgaar i Oversætningen ("eksplikative Bisætninger"), eller om der (2) er en Størrelse, som indgaar (er impliceret) baade i Bisætningen og Oversætningen ("implikative eller relative Bisætninger"). (Diderichsen 1957[1946]: 204-5)

Dette system adopterer Erik Hansen i artiklen "Kriterier for inddeling af ledsætninger" (Hansen 1998), hvor han ekspliciterer og reviderer Diderichsens kriterier og kommer frem til følgende definitioner:

Den **implikative** ledsætning defineres ved at den semantisk set har en tom plads, som udfyldes med et led fra oversætningen.

4. Med et udtryk fra Halliday (1994: 218), her brugt som samlebegreb for de forskellige semantiske relationer mellem over- og ledsætning.

Ledsætningen i sig selv er altså semantisk inkomplet, men oversætningen er komplet også uden ledsætningen:

... han har en hund
 han har en hund som kan stå på bagbenene
 () kan stå på bagbenene

... I **eksplikativ**konstruktionen er ledsætningen semantisk komplet, mens oversætningen er inkomplet og først kompletteres af ledsætningen:

... han sikrede at vi nåede frem til tiden
 han sikrede ()
 vi nåede frem til tiden

... Ledsætninger som hverken er implikative eller eksplikative betegnes som **neutrale** ledsætninger. De er prototypisk adverbielle og indledes med konjunktioner som *hvis*, *medmindre*, *fordi*, *skønt*, *selvom*. (Hansen 1998: 13-14, mine fremhævninger)

Hansen argumenterer for at dette system, som jeg kalder EIN-systemet⁵, skal supplere NAA-systemet idet de to systemer skildrer hhv. ledsætningernes **essens** (EIN-systemet) og **accidens**⁶ (NAA-systemet) (Hansen 1998: 20). EIN-systemet i forskellige varianter – og dets kombination med NAA-systemet – har fået indflydelse på megen dansk grammatik (fx Larsen 1970; Jensen 2003; Togeby 2003; Mortensen 2006; Blom 2008; Becker-Christensen 2010; Hansen & Heltoft *under udg.*), grammatik af dansk ophav (fx Korzen 1986; Nørgård-Sørensen 1998; Herslund 1999; Herslund & Korzen 1999) og norsk grammatik (Faarlund *et al.* 1997)⁷ og fremstår i dag som state-of-the-art inden for funktionelt orienteret dansk ledsætningsklassifikation. I det følgende ser jeg kritisk på EIN-systemet med udgangspunkt i Hansens fremstilling.

5. Baseret på forbogstaverne i de tre typers navne.

6. Essens er permanente egenskaber, mens accidens er transitoriske egenskaber (Hansen 1990).

7. Flere af de nævnte titler går forud for Hansen 1998 og bygger således på Diderichsens oprindelige arbejde.

3. EIN-systemet

Ud fra Hansens kerneeksempler der præsenteres sammen med selve definitionerne, ligner EIN-systemet umiddelbart en parallel til NAA-systemet: Eksplikative ledsætninger eksemplificerer han med en nominal ledsætning, implikative med en attributiv ledsætning, og neutrale ledsætninger eksemplificeres med klassiske adverbielle ledsætninger. Hansen peger imidlertid på at eksemplerne i definitionerne kun illustrerer de prototypiske medlemmer af kategorierne, og giver hen ad vejen eksempler på mere perifere eksplikative og implikative ledsætninger. Han fremhæver fx at bestemmende appositionelle ledsætninger – dvs. en type attributive ledsætninger – skal analyseres som eksplikative:

(13) den opfattelse at mælk skulle være sundt

Og at bestemmende relativsætninger – en anden type attributive ledsætninger – både er eksplikative og implikative:

(14) de der vil med, må melde sig til nu

Ræsonnementet er at matrixsætningen i sådanne eksempler er inkomplet uden ledsætningen, jf. eksplikativdefinitionen, eftersom leddene *den opfattelse* og *de* er kataforisk bestemte og altså eksplikeres af ledsætningen. I (14) er ledsætningen samtidig implikativ fordi den – ud over at være inkomplet – også indgår i en fællesledskonstruktion med *de*, jf. implikativdefinitionen (Hansen 1998: 14-15).

Ligeledes argumenterer Hansen for at implikative ledsætninger ikke kun omfatter centrale attributive ledsætninger med nominaler som fællesled, men også **adverbielle** fællesledskonstruktioner:

(15) han ringede **straks** da han havde fået besked

(16) hun arbejder **således** som hun plejer

(17) stil kufferten **der** hvor der er plads

(Hansens eksempler, mine fremhævninger af adverbielle fællesled)

Og denne analyse overfører han til de ‘almindelige’ adverbielle ledsætninger: “*Da dette fællesled ikke behøver repræsentation i oversætningen, kan vi have adverbielle implikativsætninger*”:

- (18) han ringede da han havde fået besked
 (19) hun arbejder som hun plejer
 (20) stil kufferten hvor der er plads
 (Hansen 1998: 16)

Hansen gør især en pointe ud af en bestemt type adverbielle ledsætninger, nemlig tidsledsætninger. At disse på den måde kan analyseres som implikative, præsenterer han som en særlig fordel ved EIN-systemet, idet den store traditionelle kategori af adverbielle ledsætninger dermed kan underinddeles i implikative og neutrale (Hansen 1998: 20). Efter således at have givet forskellige argumenter for EIN-systemets fordele konkluderer Hansen bl.a. at alle kategorierne i EIN-systemet kan krydses med alle kategorierne i NAA-systemet som illustreret i følgende skema, hvor plusserne indikerer EIN-kategoriernes prototypiske syntaktiske funktioner, og parentes-plusserne indikerer deres mere perifere syntaktiske funktioner:

	Eksplikativ	Implikativ	Neutral
Substantivisk	+	(+)	(+)
Adjektivisk	(+)	+	(+)
Adverbiel	(+)	(+)	+

(Hansen 1998: 18)

3.1. Kritik af eksplikativkategorien

EIN-systemet har sideløbende med sin udbredelse mødt sporadisk kritik, bl.a. fra Therkelsen (2000), Mortensen (2006) og Blom (2008), bl.a. rettet mod Hansens definition af eksplikativkategorien, fx:

Det er empirisk muligt for en ledsætning at være både implikativ (dvs. semantisk inkomplet, kompletteres af fællesleddet i oversætningen) og eksplikativ (dvs. at komplettere en inkomplet oversætning), men definitorisk umuligt, fordi ledsætningen så skulle være både semantisk komplet og inkomplet. Kravet om semantisk komplethed i ledsætningen i eksplikativkonstruktionen skal altså fjernes fra definitionen. (Therkelsen 2000: 281-2)

Therkelsen peger desuden på en væsentlig inkonsekvens i Hansens beskrivelsesniveauer, idet eksplikativkategorien dels omfatter valensledsætninger, altså udtrykssyntaktisk definerede størrelser, dels relativitysætninger der opfylder bestemte semantiske/informationelle/kontekstuelle betingelser. Hun giver i den forbindelse bl.a. følgende eksempler på at eksplikativkategorien er for løst afgrænset idet det ofte er svært at afgøre om matrixsætningen er komplet eller inkomplet uden ledsætningen:

- (21) Men en anden typisk fejl **som cyklister gør** [...] det er når de skal dreje til højre...
- (22) altså hvis der stiller sig sådan en almindelig person op **som ikke er politi** og begynder at dirigere trafikken så tænker man...
(Therkelsen 2000: 272)

Det fører hende til at eksplicite de forskellige måder en matrixsætning kan være inkomplet på, og foreslå følgende reviderede definition:

I eksplikativkonstruktionen er oversætningen enten udtrykssyntaktisk inkomplet og ledsætningen kompletterer med et valensled, eller semantisk inkomplet. Den semantiske inkomplethed i oversætningen kan være 1) markeret med et kataforisk eksplikat, 2) informationsmæssig redundans eller 3) en afsenderfølt inkomplethed når diskursreferenten ikke kan beskrives præcist nok uden ledsætning. (Therkelsen 2000: 284)

På den baggrund kan ledsætninger som i (21) og (22) betragtes som eksplikative. Therkelsen støttes af Blom, der fastslår at matrixstammerne i alle den slags tilfælde er "*informationelt inkomplette fordi ledsætningerne er med til at fastsætte fællesleddets generiske eller referentielle indholdskategori*" (Blom 2008: 63). Therkelsen og Blom tydeliggør et faretruende subjektivt element ved eksplikativkategorien: Hvordan afgøres det objektivt om en ikke-valensbundet ledsætning er nødvendig eller ikke-nødvendig?

Den løse definition betyder altså bl.a. at ledsætningerne i (21) og (22) kan ses som eksplikative, og herefter står det klart at selv Hansens kerneeksempel på en **implikativ** ledsætning kan analyseres som eksplikativ:

- (23) han har en hund der kan stå på bagbenene

Hansen argumenterer som nævnt for at der findes ledsætninger som både er implikative og eksplikative, men han eksemplificerer det kun med klart bestemmende relativsætninger. I (23) kan man læse ledsætningen som enten bestemmende eller parentetisk, og der er intet på udtrykssiden der afgør sagen. Det er – som i Therkelsens eksempler – en tolkning der afgøres informationelt/kontekstuelt/subjektivt, hvilket ofte er tilfældet med relativsætninger. Relative ledsætninger må altså ud fra Hansens definitioner analyseres som implikative **og** eksplikative medmindre noget tydeligt indikerer at de er parentetiske.

Dermed bliver det vanskeligt at finde eksempler på implikative ledsætninger der ikke samtidig må eller kan klassificeres som eksplikative. Vender vi blikket tilbage på Hansens adverbielle implikativsætninger, kan de efter samme ræsonnement lige så vel siges at være eksplikative:

- (24) han ringede (straks) da han havde fået besked
- (25) hun arbejder (således) som hun plejer
- (26) stil kufferten (der) hvor der er plads

Også her kan matrixsætningerne nemlig siges at være semantisk/kontekstuelt inkomplette uden ledsætningerne. Det gælder ligeledes hvis fællesleddet ikke er repræsenteret, for så snart man vælger at anskue sætningskonstruktionen som indeholdende et fællesled, synligt eller usynligt, har man også sagt at fællesleddet (bl.a.) hører sammen med ledsætningen, hvorved ledsætningen er 'nødvendig', dvs. eksplikativ.

Med andre ord må de fleste ledsætninger som dømmes implikative, også dømmes eksplikative når man tager Hansens – eller Therkelsens mere eksplicitte – definitioner på ordet. Eneste undtagelse er entydigt parentetiske ledsætninger som har fællesled, men ikke er nødvendige for matrixsætningen, fx:

- (27) Farvel til smøgerne, øllerne og den russiske vodka, som de i øvrigt heller ikke havde råd til
(Korpus DK)

Alternativet til at acceptere denne vidt åbne og subjektive eksplikativ-kategori ville i mine øjne være at stramme definitionen ind til kun at

omfatte udtrykssyntaktisk valensbundne ledsætninger. Det ville gøre kategorien mere objektivt afgrænset, men til gengæld betyde et næsten totalt overlap med NAA-systemets nominale ledsætningskategori – hvilket ville fjerne meget af berettigelsen. Uanset hvad er eksplikativkategorien – som den fremstår – altså i mine øjne definatorisk upræcis og ringe afgrænset, bl.a. med den konsekvens at de fleste implikative ledsætninger også kan analyseres som eksplikative.

3.2. *Kritik af implikativkategorien*

Når man betragter implikativkategorien selvstændigt, viser den også problemer. Når det gælder de prototypiske implikative ledsætninger, går klassifikationen tilfredsstillende (bortset fra at størstedelen af dem jo altså viser sig også at være eksplikative), men med hensyn til de adverbelle ledsætninger opstår der vanskeligheder som jeg vil belyse her.

3.2.1. *Det ikke-repræsenterede fællesled*

Tilstedeværelsen af et fællesled er grundkriteriet for den implikative ledsætning. Som nævnt argumenterer Hansen ikke desto mindre for at ikke-repræsenterede fællesled kan ligge til grund for at klassificere ledsætninger som implikative, jf. eksemplerne (15) – (20) ovenfor. Dermed siger han groft skitseret at en ledsætning som:

(28) han ringede da han havde fået besked

egentlig har følgende struktur:

(29) han ringede straks da han havde fået besked

Denne analyse har paralleller til generativ grammatik der skelner mellem overfladestruktur og dybdestruktur – et skel der principielt anfægtes inden for DFL, hvor den manifeste empiri er det afgørende undersøgelsesobjekt (fx Engberg-Pedersen *et al.* 1996; Jakobsen 1996; Engberg-Pedersen *et al.* 2005). Dog er det også inden for DFL-kompatibel grammatik almindeligt at tale om størrelser der ikke nødvendigvis er manifeste eller obligatoriske, fx *at* og *som* i konjunktionsløse nominale hhv. relative ledsætninger. Men at opstille ikke-obligatoriske elementer som selvstændigt klassifikationskriterium er uhensigtsmæssigt, ikke mindst hvis det er uklart hvad de ikke-obligatoriske elementer er. Det

problem støder man bl.a. på i eksempel (28) – (29), hvor det ikke er indlysende at det usynlige fællesled netop skal være af typen *straks*, som Hansen bruger. Det kunne fx også have været *på et tidspunkt*:

(30) han ringede **på et tidspunkt** da han havde fået besked

Meningen i (30) er ændret i kraft af det alternative fællesled. Og ser man på nogle af de typer tidsledsætninger som Hansen ikke behandler, fx *efter*-ledsætninger, bliver betydningsforskellene i valget af fællesled endnu tydeligere:

(31) han ringede **efter** han havde fået besked

En *efter*-ledsætning siger i sig selv ikke noget om hvor lang tid efter der er tale om (Mortensen 2006: 66ff), dvs. hvorvidt han ringede fx *straks* efter, *fem minutter* efter eller *tre år* efter han havde fået besked. Tidsledsætningen i (28) er altså uspecificeret på dette punkt, og hvis man analyserer den som implikativ, tilføjer man en specifikation og ændrer således empirien. Selv hvis man antager et uspecifikt fællesled som *på et tidspunkt*, ændres meningen, da specifikationen i sig selv er meningsbærende, hvilket kan illustreres ved at sammenligne:

(32) han ringede efter han havde fået besked

['straks efter' er sandsynligt]

(33) han ringede **på et tidspunkt** efter han havde fået besked

['straks efter' er usandsynligt]

Dette problem gør sig også gældende for alle de øvrige typer tidsledsætninger (om end problemet nok er mindst tydeligt for *da* og *når*-ledsætninger, som Hansen netop koncentrerer sig om⁸), fx:

(34) Hun skrev en seddel (**straks** / **en time** / **på et tidspunkt**) før hun tog ud at handle

(35) Han sidder der (**i hele perioden** / **de sidste fem minutter**) indtil han er færdig

8. Netop *da*- og *når*-tidsledsætninger opfører sig generelt anderledes end de øvrige tidsledsætninger og har herunder meget til fælles med relative ledsætninger (Mortensen 2006: 86ff).

- (36) Vi gik rundt om træet (**på et tidspunkt / i hele perioden**) mens vi sang

Det svækker altså implikativkategorien betragteligt at den skal rumme alle tidsledsætningerne (og visse øvrige adverbielle ledsætninger), da det kræver involvering af en usynlig, underliggende struktur.⁹

3.2.2. Tidsledsætninger og inkomplethed

Et andet problem med at analysere tidsledsætninger som implikative relaterer sig til et af implikativdefinitionens andre kriterier: at ledsætningen skal være semantisk inkomplet. I Hansens kerneeksempel er ledsætningens semantiske inkomplethed indlysende:

- (37) Han har en hund der kan stå på bagbenene

Eftersom ledsætningens subjekt udgøres af en 'indholdstom' subjektvikar (*der*), mangler ledsætningen noget indhold for at være komplet – et indhold som hentes fra fællesleddet *hund* i matrixsætningen. Denne analyse er imidlertid vanskelig for ledsætninger der har alle deres valensled udfyldt semantisk, herunder tidsledsætninger:

- (38) Han ringede da han havde fået besked
 (39) Surferen mistede herredømmet da bølgen knækkede over
 (40) Ring til mig når du er fremme!

Her er det ikke klart at ledsætningerne er semantisk inkomplette, og Hansen uddyber ikke sin inkomplethedslæsning af tidsledsætninger. Omvendt beskriver han andetsteds ledsætningen *at de nåede frem til tiden* som semantisk **komplet** (jf. eksplikativdefinitionen) – så det er tilsyneladende alene konjunktionen der skal gøre forskellen. Her kunne der ved første øjekast være hjælp at hente i Faarlund *et al's* norske referensgrammatik, der præsenterer sin egen variant af eksplikativ/implikativ-skellet. Her analyseres ledsætningsindlederen *da* som et

9. Mere rimeligt kan det siges om tidsledsætninger at de har **mulighed** for at optræde i fællesledskonstruktioner, i modsætning til de fleste andre typer adverbielle ledsætninger (Mortensen 2006: 32). Men denne konstruktionsmulighed er ikke det samme som at tidsledsætninger generelt kan klassificeres som implikative.

(tids)adverbial og ikke som en konjunktion (Faarlund *et al.* 1997: 1068). Dermed giver det mening at se ledsætningen som semantisk inkomplet idet dens tidsadverbial (*da*) kræver matrixsætningens tidsangivelse for at angive tiden (*da* sætter groft sagt lighedstegn mellem tidspunkterne for matrixsætningens begivenhed og ledsætningens begivenhed), hvorfor ledsætningen kan siges at være implikativ. Dette ræsonnement kan imidlertid ikke overføres direkte til dansk, der opererer med **adverbiet** *da* (trykstærkt) og **konjunktionen** *da* (som regel tryksvag), og det er utvetydigt konjunktionen der er i spil når vi taler om en ledsætning indledt af *da*. Der er altså ikke belæg for at hævde at tidsledsætninger er semantisk inkomplette, og dermed heller ikke for at hævde at de er implikative. Når både de og deres matrixsætninger altså er semantisk **komplette** og i øvrigt heller ikke er konstrueret med fællesled, tilfredsstiller de snarest kriterierne for neutrale ledsætninger.

3.3. Kritik af kombinationen af EIN-systemet og NAA-systemet

Jeg har påpeget og diskuteret problemer i EIN-systemet hvad angår definitionerne og deres praktiske anvendelse. I det følgende diskuterer jeg problemer der vedrører **kombinationen** af EIN- og NAA-systemet og overlappet mellem systemerne.

Som jeg har argumenteret for, opfylder tidsledsætninger som fx den i (38) ovenfor i mine øjne ikke kriterierne for implikative, men for neutrale ledsætninger.¹⁰ Dermed bliver neutralkategorien i det store og hele identisk med NAA-systemets adverbielle kategori. Endvidere vil jeg argumentere for at der er et stort sammenfald mellem implikativkategorien og NAA-systemets attributiv-kategori. Et fællesled, som det er præsenteret i implikativdefinitionen, har nemlig i bund og grund det samme forhold til ledsætningen som et kerneled har til den attributive ledsætning – de er så at sige bundet sammen:

- (41) Han har en hund der kan stå på bagbenene
[*hund* er fællesled / kerneled]
- (42) Han ringede straks da han havde fået besked
[*straks* er fællesled / kerneled]

10. Her er jeg nogenlunde på linje med Togeby, der også klassificerer tidsledsætninger som ikke-implikative (Togeby 2003: 97).

Således kan enhver ledsætning der klassificeres som implikativ, i mine øjne lige så vel siges at være **attributiv**. Det gælder også Hansens mere specielle eksempler på implikative ledsætninger, fx:

- (43) Hvem Gud giver et embede, giver han forstand
 (44) Hun arbejder som hun plejer
 (Hansen 1998: 16)

De er blot endnu et par eksempler på konstruktioner hvor han indregner ikke-repræsenterede fællesled – det er dem der udløser implikativklassifikationen. Dvs. eksemplerne analyseres som havde de følgende struktur:

- (45) (Den) hvem Gud giver et embede, giver han forstand
 (46) Hun arbejder (således) som hun plejer

Og al den stund man indlæser et fællesled i konstruktionerne – jf. parenteserne – og på den måde gør dem implikative, har man også gjort ledsætningerne attributive i NAA-termer, med fællesleddene som kerneled.

For at anskueliggøre det omfattende overlap mellem EIN-systemet og NAA-systemet præsenterer jeg nedenfor Hansens skema igen og fokuserer herefter på dets tre kolonner hver for sig, dvs. hvordan hhv. eksplikativ-, implikativ- og neutralkategorien relaterer sig til NAA-kategorierne:

	Eksplikativ	Implikativ	Neutral
Substantivisk	+	(+)	(+)
Adjektivisk	(+)	+	(+)
Adverbiel	(+)	(+)	+

(Hansen 1998: 18)

3.3.1. Eksplikativkategorien og NAA-systemet

Hvis man accepterer eksplikativkategorien, kan eksplikative ledsætninger for mig at se have to slags syntaktiske funktioner: nominale (substanti-

viske) og attributive (adjektiviske). At de som illustreret i Hansens skema også skal kunne være adverbielle, eksemplificerer Hansen med eksempler som dette:

(47) Ombygningen er så dyr at vi har givet op (Hansen 1998: 18)

Ofte anskues gradsledsætninger af denne type som adverbielle, men det giver i mine øjne bedre mening at analysere dem som attributive, hvilket kan belyses med konstruktioner af følgende type:

(48) Vi har den triste meddelelse at vi har givet op

Her er der indiskutabelt tale om en attributiv ledsætning, idet ledsætningen fungerer som adled til det nominale kerneled *meddelelse*. I (47) fungerer ledsætningen også som adled, blot til det adverbielle kerneled *så*. At kerneleddet er adverbielt, retfærdiggør ikke at ledsætningen kaldes adverbiel, for så længe den er adled til noget, er den attributiv. I modsat fald kunne ledsætningen i (48) tilsvarende klassificeres som nominal i og med den er adled til et nominalt kerneled. Hansens 'adverbielle' eksplikativsætninger ser jeg altså snarere som attributive, og jeg accepterer dermed ikke belægget for at eksplikative ledsætninger kan have adverbiel funktion. Med andre ord bør det nederste plus i skemaets eksplikativkolonne udgå.

3.3.2. Implikativkategorien og NAA-systemet

Med hensyn til de implikative ledsætninger har jeg argumenteret for at enhver implikativ ledsætning også er attributiv. Af skemaet fremgår det at implikative ledsætninger desuden kan være nominale og adverbielle. De nominale implikativsætninger eksemplificerer Hansen navnlig med det allerede diskuterede:

(49) (Den) hvem Gud giver et embede, giver han forstand

Som nævnt mener jeg at indlæsningen af et fællesled (*den*) medfører at ledsætningen bliver attributiv, og at der altså ikke er belæg for at tale om nominal funktion for implikative ledsætninger. Det samme gælder for adverbielle implikativsætninger, som i Hansens argumentation navnlig omfatter tidsledsætninger. Også her kræver implikativlæsning

gen et fællesled, som igen medfører attributiv funktion. Altså er der hverken tilfredsstillende belæg for det øverste eller det nederste plus i implikativkolonnen, hvorfor de bør udgå.

3.3.3. Neutralkategorien og NAA-systemet

Endelig har jeg argumenteret for at neutralkategorien ud fra definitionerne overlapper fuldstændigt med NAA-systemets adverbielle ledsætninger. Af skemaet fremgår det at neutrale ledsætninger også kan være nominale og attributive, men Hansen argumenterer ikke direkte for det – det nærmeste han kommer, er at referere til den nominale *hvis*-ledsætning i nedenstående eksempel som neutral, dog uden at underbygge det:

- (50) Det er din egen skyld hvis hun ikke vil med
(Hansen 1998: 17).

Ud fra definitionerne er der snarere tale om en eksplikativ ledsætning: Matrixsætningen er i sig selv (semantisk) inkomplet i kraft af den kataforiske bestemmer (*det*) – helt parallelt med flere af Hansens deciderede eksplikativ-eksempler. Der er altså ikke belæg for at hævde at neutrale ledsætninger kan være andet end adverbielle. Derfor bør endelig det øverste og det mellemste plus i neutralkolonnen udgå. Samlet set er der ikke mange plusser tilbage:

	Eksplikativ	Implikativ	Neutral
Substantivisk	+		
Adjektivisk	(+)	+	
Adverbiel			+

4. Diskussion og afrunding

4.1. Er EIN-systemet nødvendigt – og berettiget?

Den krydsklassifikation som Hansen argumenterer for, finder jeg altså ikke meningsfuld, da NAA-klassifikationen langt hen ad vejen er betinget af EIN-klassifikationen (og til dels omvendt). Undtagelsen er eksplikativkategorien, der rummer både nominale og attributive ledsætninger.

Men som argumenteret er eksplikativkategorien ikke tilfredsstillende på sine egne præmisser; og skulle den afgrænses mere entydigt, fx til kun at gælde udtrykssyntaktisk valensbundne ledsætninger, ville den som nævnt overlappe næsten totalt med nominalkategorien – hvorved vi kunne fjerne det sidste parentes-plus. At EIN-systemet i så stort omfang kopierer NAA-systemet, gør det – ud fra en Ockhams ragekniv-betragtning – svært at se dets nødvendighed for ledsætningsklassifikationen. Jeg mener at det traditionelle NAA-system fuldt ud er i stand til at redegøre for alt hvad EIN-systemet kan, blot med mere veldefinerede kriterier og en tydeligere afgrænsning af sin forklaringskraft.

Hansen hævder som nævnt at EIN-systemet repræsenterer ledsætningernes **essens** og NAA-systemet deres **accidens**, hvilket er afspejlet i at han fremstiller EIN-kategorierne som et stabilt udgangspunkt for en analyse af ledsætningernes syntaktiske muligheder:

De tre ledsætningsarter eksplikativ, implikativ og neutral kan således alle optræde i de tre syntaktiske funktioner substantivisk, adjektivisk og adverbial. (Hansen 1998: 18)

Jeg er uenig, idet jeg mener at have vist at begge systemer må betragtes som helt parallelle accidens-systemer: En *da*-ledsætning kan siges at **fungere** eksplikativt, implikativt eller neutralt, og den kan siges at **fungere** nominalt, attributivt eller adverbialt, afhængig af hvilket system man vælger. Begge klassifikationer er når alt kommer til alt, funderet i ledsætningens **syntaktiske funktion**, blot med forskellig terminologi og indfaldsvinkel. Med andre ord mener jeg at EIN-systemet markedsfører sig som noget andet end det er, hvilket kan være en del af forklaringen på dets store popularitet i nyere dansk grammatik: Det lyder intuitivt besnærende at kunne foretage en inddeling efter ledsætningernes “essens” som supplement til en traditionel funktionsinddeling.

4.2. Hvor skal ledsætningsklassifikationen hen?

Næste spørgsmål er nu hvordan vi kommer et skridt videre. Det er målsætningen for mit ph.d.-projekt at videreudvikle ledsætningsklassifikationen i dansk, og mit udgangspunkt er i store træk det samme som Erik Hansens i “Kriterier for inddeling af ledsætninger”:

Målet er at foretage en inddeling af ledsætningerne der i princippet svarer til ordklasseinddelingen, som bygger på materiale, funktion og semantik. (Hansen 1998: 7)

Hansen præsenterer ganske vist materialeinddelingen som en målsætning, men han ender som diskuteret med noget der ved nærmere eftersyn blot er endnu en inddeling på funktionsniveau. Der er altså efterhånden skrevet rigeligt om ledsætningsfunktioner, og jeg vil i mit videre arbejde fokusere på hvor langt man egentlig kan komme med en ledsætningsklassifikation på materialeniveau når man inddrager metodiske og empiriske indsigter fra bl.a. den danske grammatiktradition og DFL. En materialeklassifikation af ledsætninger kan være et frugtbart supplement til klassifikationen på funktionsniveau, og måske kan den desuden bidrage til en videreudvikling af sidstnævnte.

Ledsætningsklassifikation foregår på andre præmisser end ordklassifikation, ikke mindst fordi ledsætninger jo ikke kan bøjes. Ledsætninger har imidlertid andre grammatiske og semantiske egenskaber der potentielt kan bruges som klassifikationskriterier. Set fra udtrykssiden finder jeg det fx relevant at undersøge:

- **Konjunktioner**

Ud over at undersøge forholdet mellem (nogle af) de mange forskellige typer konjunktioner kan det være relevant at undersøge forholdet mellem obligatoriske og valgfrie konjunktioner. Ligeledes kan konjunktionernes ordklassetilhørsforhold vise sig relevant (fx præposition, konjunktion eller adverbium) såvel som deres evt. yderligere syntaktiske muligheder i ledsætningen (fx subjekt, objekt, adverbial).

- **Syntaktiske distributionsmuligheder**

Som påpeget har mange ledsætningstyper stor syntaktisk versatilitet, og der er forskel på hvilke typer ledsætninger der kan optræde i hvilke syntaktiske funktioner. Mens ledsætningernes aktuelle syntaktiske funktioner beskrives på funktionsniveau, er de mere eller mindre begrænsede **muligheder** de har for syntaktiske funktioner, en materialeegenskab. Herunder kan fx *da*-ledsætninger – der ofte anskues som adverbielle ledsætninger – også optræde

som direkte objekt i matrixsætningen, men ikke som subjekt; hvorimod *at*-ledsætninger kan begge dele, og *selvom*-ledsætninger kan ingen af delene. En afdækning af ledsætningernes syntaktiske distributionsmuligheder kan vise sig at danne grundlag for et klassifikationsparameter.

- **Styring fra matrixsætningen**

Som det fremgår ovenfor, har nogle ledsætninger en stærkere syntaktisk tilknytning til matrixsætningen end andre. Herunder kan nogle ledsætningstyper indgå i svage eller stærke dependensforhold til et prædikat eller andre led i matrixsætningen. *At*- og *om*-ledsætninger er klassiske eksempler på sidstnævnte, men også mange andre ledsætningstyper kan styres, fx *hvis*-ledsætninger (fx *du må sige hvis jeg skal gå hjem*). Det er begrænset hvilke typer ledsætninger der kan styres af hvilke typer prædikater (og andre led), og disse begrænsninger kan vise sig relevante i klassifikationsøjemed.

- **Ledstillingsmuligheder**

Diskussioner om hovedsætningsordstilling i ledsætninger er der i forvejen mange af, men det kan vise sig relevant at inddrage muligheden for hovedsætningsordstilling som endnu et udtryksbaseret klassifikationsparameter. Ligeledes kan andre ledstillingsforskelle vise sig relevante, fx muligheden for fremrykket adverbial (fx *kom med hvis ellers du gider* (jf. fx Jensen 1994)), ‘indre *at*’ (fx ... *hvis ellers at du gider* (jf. fx Pedersen 2009)), antepo-neret sætningsadverbial (fx *jeg tror sagtens vi kan nå det* (jf. fx Hansen 2000)) osv.

Flere af disse udtrykskriterier, hvoraf en del givetvis er sammenkædede på en række måder, vil sandsynligvis korrelere med indholdsforskelle. På den baggrund vil der ideelt kunne opstilles ledsætningsklasser som er veldefinerede på både udtryks- og indholdssiden, i tråd med god metodisk praksis fra dele af grammatiktraditionen og DFL. Ud over konjunkionalernes konkrete logikosemantiske indhold (årsag, tid, betingelse, indrømmelse, modsætning osv.) vil ledsætningernes indholdsside sandsynligvis kunne vise relevante oppositioner på områder som **realitetsstatus** (fx reale, non-reale og neutrale ledsætninger (jf. fx Glismann 1974; Hansen 1974; Hansen & Heltoft *under udg.*)) og **lag-**

delingsmuligheder (kan ledsætningen fx konstituere eller modificere hele sproghandlinger eller ‘kun’ begivenheder eller propositioner (jf. fx Harder 1996; Hengeveld 1998; Engberg-Pedersen *et al.* 2005; Hansen & Heltoft *under udg.*)).

Det er et forsøg på at afdække (nogle af) disse udtryks- og indholds-forskelle i ledsætninger der bliver fokus i mit videre ph.d.-arbejde. Grammatiktraditionen har vist at en krystalklar og entydig dansk ledsætningsklassifikation formentlig er uopnåelig, men jeg håber at have vist at den ikke behøver være helt så uklar, flertydig og uøkonomisk som den fremstår i dag, og at de nævnte analytiske fokusområder kan være med til at raffinere den nærmere.

Henvisninger

- Becker-Christensen, C. (2010). *Dansk syntaks*, 1. udgave, Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Blom, J.N. (2008). *Mediesyntaks : Om sætningskompleksitet og talesprog på DR og TV 2*, Ph.d.-afhandling, Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet.
- Boye, K. & P. Harder (2007). Complement-taking predicates : usage and linguistic structure, *Studies in Language*, 31 (3), s. 569-606.
- Diderichsen (1946). *Elementær dansk Grammatik*, København: Nordisk Forlag.
- Diderichsen, P. (1957[1946]). *Elementær dansk Grammatik*, 2. udg., København: Gyldendal.
- Dik, S. & K. Hengeveld (1997). *The Theory of Functional Grammar 2 : Derived and Complex Structures*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Engberg-Pedersen, E., M.D. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft & L.F. Jakobsen (red.). (1996). *Content, expression and structure : Studies in Danish Functional Grammar*, Amsterdam: John Benjamins.
- Engberg-Pedersen, E., M.D. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft & L.F. Jakobsen (2005). *Dansk funktionel lingvistik : En helhedsforståelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition.*, København, Roskilde: Københavns Universitet, Handelshøjskolen i København & Roskilde Universitetscenter.
- Faarlund, J.T., S. Lie & K.I. Vannebo (1997). *Norsk referansegrammatikk*, Oslo: Universitetsforlaget.

- Givón, T. (1984). *Syntax : a functional-typological introduction*, Amsterdam: John Benjamin.
- Glismann, O. (1974). En studie i begrebet sætningsrealitet, *NyS*, 7, s. 98-128.
- Gregersen, F. & I.L. Pedersen (2000). A la Recherche du Word Order Not Quite Perdu: A methodological progress report, i *Textual Parameters in Older Languages*, S.C. Herring, P.v. Reenen & L. Schøsler (red.), s. 393-431. Amsterdam: J. Benjamins Pub.
- Halliday, M.A.K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*, 2nd edition, London: E. Arnold.
- Hansen, A. (1967c). *Moderne dansk 3*, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab / Grafisk Forlag.
- Hansen, E. (1974). Bestemt og ubestemt sætning, *NyS*, 7, s. 130-150.
- Hansen, E. (1977). *Dæmonernes port*, København: Hans Reitzel.
- Hansen, E. (1990). Essens og accidens i dansk, i *Vänbok. Festgabe für Otto Gschwantler zum 60. Geburtstag*, I. Sooman (red.). Wien: Verlag des Verbandes der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs. Genoptrykt i Hansen, E. (2001): Glæden ved grammatik. H.G. Jacobsen og H. Jørgensen (red.). s. 226-235. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, E. (1998). Kriterier for inddeling af ledsætninger, i *Ny forskning i grammatik 5 : Sophienbergssymposiet*, P. Colliander & I. Korzen (red.), s. S. 7-22. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Hansen, E. (2000). Anteponeret adverbial, i *Ny forskning i grammatik 7*, J. Nørgård-Sørensen, P. Durst-Andersen, L. Jansen, B.L. Jensen & J. Pedersen (red.), s. 73-86. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Hansen, E. & L. Heltoft (under udg.). *Grammatik over det Danske Sprog*, København / Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab / Syddansk Universitetsforlag.
- Harder, P. (1996). Subordinators in a Semantic Clause Structure, i *Complex Structures : A Functionalist Perspective*, B. Devriendt, L. Goossens & J. van der Auwera (red.), s. 93-118. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Heltoft, L. (1990). En plads til sprogvidenskabens hittebørn: Om talesprog og sætningsskema, *Selskab for Nordisk Filologi – årsberetning*, 1987-1989, s. 26-45.
- Heltoft, L. (1999). Hierarki og rækkefølge : Skandinavisk ledstilling i funktionel grammatisk belysning, i *Sætningsskemaet i generativ grammatik*, P.A. Jensen & P. Skadhauge (red.), s. 31-62. Kolding: SDU Kolding.

- Hengeveld, K. (1998). Adverbial clauses in the languages of Europe, i *Adverbial constructions in the languages of Europe*, J. van der Auwera & D.P. Ó Baoill (red.), s. 335-419. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hengeveld, K. & J.L. Mackenzie (2008). *Functional Discourse Grammar*, Oxford: Oxford University Press.
- Herslund, M. (1999). La classification des propositions subordonnées, i *Etudes de linguistique et de littérature dédiées à Morten Nøjgaard : À l'occasion de son soixante-cinquième anniversaire*, G. Boysen & J. Moestrup (red.), s. 179-190. Odense: Odense University Press.
- Herslund, M. & H. Korzen (red.). (1999). *Det franske sprog, kap. VIII, I : Den komplekse prædikation I, foreløbig version*, København: Copenhagen Business School.
- Jakobsen, L.F. (1996). Beskrivelsesniveauer og dimensioner i den grammatiske model, *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*, 17, s. 139-168.
- Jensen, A. (2003). *Clause linkage in spoken danish (Ph.d.-afhandling)*, København: Department of General and Applied Linguistics.
- Jensen, E.S. (1994). *Neksusadverbialets placering i ledsætninger (specialeafhandling)*, København: Institut for Nordisk Filologi.
- Jensen, T.J. (*denne udgivelse*). Ordstilling i ledsætninger i moderne dansk talesprog, i *Ny forskning i grammatik 18*, H.H. Müller (red.). Odense: Odense Universitetsforlag.
- Korzen, H. (1986). Om franske bisætningsindlederes form og funktion, i *Festskrift til Jens Rasmussen i anledning af hans 60 års fødselsdag*, N. Davidsen-Nielsen & D. Sørensen (red.), s. 128-162. København: Nyt Nordisk Forlag.
- Larsen, P.H. (1970). Om sammenhængen mellem eksplikative ledsætninger og determinative relativsætninger, *NyS*, 1, s. 42-49.
- Mikkelsen, K. (1911). *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg: Håndbog for viderekomne og lærere*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Mortensen, S.S. (2006). *Temporale konjunktioner i dansk*, Specialeafhandling, Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet.
- Nørgård-Sørensen, J. (1998). De eksplikative ledsætninger i russisk, i *Ny forskning i grammatik 5 : Sophienbergssymposiet*, P. Colliander & I. Korzen (red.). Odense: Odense Universitetsforlag.
- Pedersen, I.L. (1996). 'Der kan jo være nogen der kan itte tåle det' : Om hovedsætningsordstilling i bisætninger i danske dialekter, i *Studier i*

- talesprogsvariation og sprogkontakt : Festskrift til Inger Ejsskjær*, B.J. Nielsen & I.L. Pedersen (red.), s. 242-251. København: C.A. Reitzel.
- Pedersen, K.M. (2009). Indre *at* i danske dialekter, i *Dramatikken i grammatikken*, R. Therkelsen & E.S. Jensen (red.), s. 321-333. Roskilde: Institut for Kultur og Identitet.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech & J. Svartvik (1985). *A Comprehensive grammar of the English language*, London: Longman.
- Teleman, U., E. Andersson & S. Hellberg (1999). *Svenska Akademiens grammatik 4 : Satser och meningar*, Stockholm: Svenska Akademien.
- Therkelsen, R. (2000). Om klassifikation af ledsætninger, i *Ny forskning i grammatik* 7, J. Nørgård-Sørensen, P. Durst-Andersen, L. Jansen, B.L. Jensen & J. Pedersen (red.), s. 269-85. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Togeby, O. (2003). *Fungerer denne sætning? : Funktionel dansk sproglære*, København: Gads Forlag.
- Van Valin, R.D. & R.J. La Polla (1997). *Syntax - Structure, Meaning and Function*, Cambridge New York: Cambridge University Press.
- Vikner, S. (2005). Det finitte verbs position i dansk før og nu, i *10. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, P. Widell & M. Kunøe (red.). Århus: Århus Universitet.
- Wiwel, H.G. (1901). *Synspunkter for dansk Sproglære*, København: Det Nordiske Forlag.